

УДК 314.7+331.556.46

JEL Classification: J6, F22

Кабай В.О.,
здобувач* кафедри економіки та підприємництва,
Центральноукраїнський національний технічний університет

МОТИВАЦІЯ ТРУДОВОЇ МІГРАЦІЇ: ПРИЧИНИ, ТЕНДЕНЦІЇ, МЕХАНІЗМИ РЕГУЛЮВАННЯ

Kabai V.O.,
candidate for a degree at the department
of economics and entrepreneurship,
Central Ukrainian National Technical University

MOTIVATION OF LABOUR MIGRATION: CAUSES, TRENDS, MECHANISMS OF REGULATION

Постановка проблеми. Трудова міграція населення є одним із найскладніших соціально-економічних процесів, на розвиток якого впливають політичні, соціально-економічні, демографічні та інші чинники. Вона набула особливої гостроти в Україні, де в умовах низького рівня життя населення та загострення кризових явищ в економіці залишається недостатня кількість робочих місць з прийнятною заробітною платою та майже повною відсутністю соціальних гарантій. Тобто, головною мотиваційною причиною для населення нашої держави є не просто вищий рівень оплати праці та соціальних стандартів, як було раніше, а обмеженість можливостей, чи навіть, неможливість реалізувати свої здібності в межах країни та надзвичайно песимістичні перспективи розвитку змін на краще. Масштабна еміграція молоді та висококваліфікованих працівників протягом останніх років зумовила появу системної загрози для покращення соціально-економічного рівня розвитку країни на сучасному етапі та у найближчому майбутньому, що вимагає невідкладних заходів з боку керівництва держави.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням української трудової міграції займаються багато організацій, що викликано міждисциплінарною природою цього процесу. Зокрема, науковці Інституту демографії та соціальних досліджень НАНУ, Інституту народознавства НАНУ, Інституту соціології НАНУ; співробітники державних установ, а саме Державного комітету статистики України; представники інших організацій, наприклад, ЛМГО «Лабораторії соціальних досліджень у Львові» та Фонд «Open Ukraine». Дослідженням соціально-демографічних характеристик займаються О. С. Яковлева, І. С. Миронюк, Е. М. Лібанова, О. В. Позняк; визначення причин та соціальних наслідків, місця України в міжнародній міграції стали предметом досліджень В. С. Будкіна; комплексні дослідження міграційних процесів у загальноєвропейському контексті проводили О. А. Малиновська, О. В. Пазюк; питання управління трудовою міждержавною міграцією висвітлено О. П. Шиманською; мотивацію сучасної української міграції досліджує О. З. Лютак. Проте, дослідження впливу міжнародної трудової міграції та механізми її регулювання потребують подальшого дослідження.

Постановка завдання. Мета статті полягає у визначенні основних причин та провідних тенденцій трудової міграції, дослідженні процесу мотивації трудової міграції та окресленні можливостей впровадження потенційних механізмів регулювання цього процесу в межах України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сьогодні наша країна обрала євроінтеграційний вектор розвитку, тому змушена вирішувати проблеми трудової міграції, які заповнили усі галузі економіки. Основним завданням перед органами влади постало підвищення ефективності політики, а саме: регулювання чинників трудової міграції, підвищення соціальних стандартів та соціальної захищеності трудових мігрантів, розвиток ринку міграційних послуг, вирішення проблеми депопуляції корінного населення країни, уповільнення процесу «відтоку мізків», розробка способів їх повернення та адаптації, попередження явища «соціального сирітства», створення умов для ведення бізнесу, здійснення постійного аналізу та контролю нелегальної міграції.

На прийняття рішення про міграцію впливає величезна кількість факторів: знання мови, культури, релігії; створені умови для швидкої інтеграції; наявність успішних прикладів міграції серед знайомих, родичів, близьких; сформована нормативно-правова база країни, з якої мігрують, та країни,

* Науковий керівник: Семикіна М.В. – д-р екон. наук, професор, зав. кафедри економіки та підприємництва Центральноукраїнського національного технічного університету

що приймає; збереження соціальних гарантій; полегшена процедура нострифікації для висококваліфікованих фахівців; вартість та економічна доцільність міграції; освітня міграція.

Протягом останнього десятиліття проблема міграції зростає у глобальному масштабі та спричинила ряд суперечок серед приймаючих країн у всьому світі, про це свідчить значна кількість публікацій дослідників з різних країн світу, зокрема: Пол Кольєр «Як міграція змінює наш світ» [1], Патрік Кінгслі «Нова Одиссея: історія європейської кризи біженців» [2], Джордж Борхас «Економічне дослідження детермінант імміграції: уроки для Європейського союзу» [3], Тайрел Хаттон та Джон Вільямсон «Глобальна міграція та світова економіка. Два століття політики та її реалізації» [4].

Критерієм, що виділяє міграцію з-поміж інших переміщень населення через певний кордон, є мотивація, тобто причини, які спонукають суб'єкта економічної діяльності до певних дій для досягнення своїх цілей. Мотивація включає зовнішні (суспільство, регіон, підприємство, умови життя, заробітна плата, умови праці) та внутрішні (переконання, мотиви, інтереси, потреби, цінності, настрої, виховання, культура) рушійні сили. Причини міграції можна поділити на групи (рис. 1).

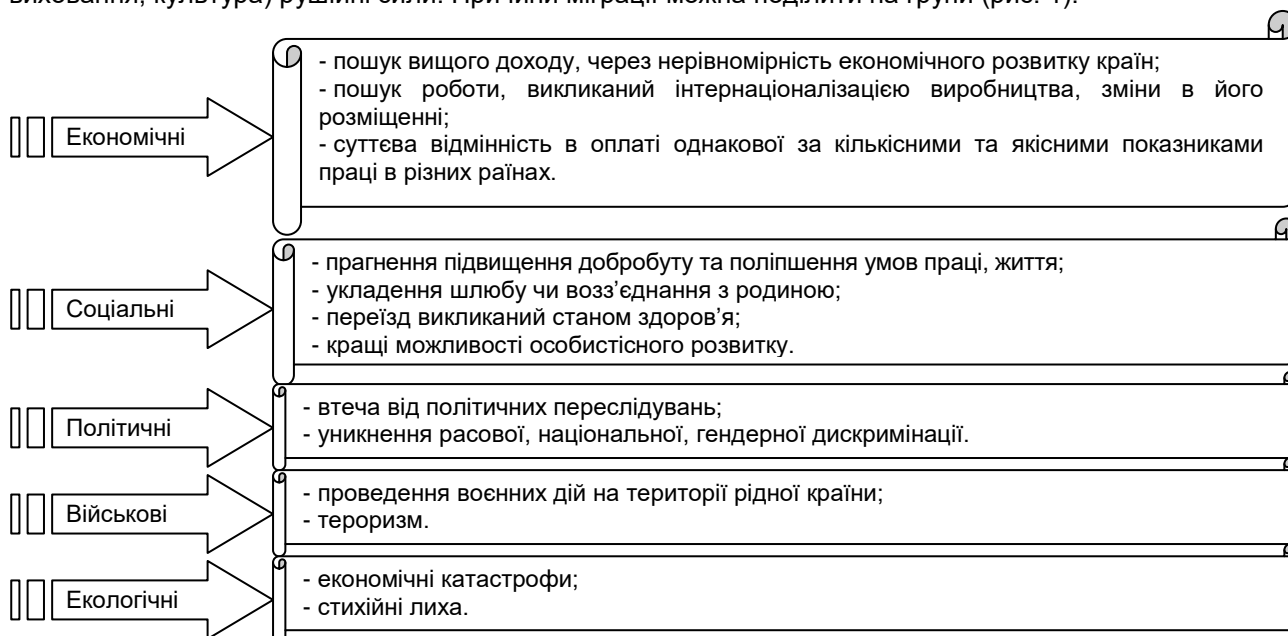

Рис. 1. Причини міграції

Джерело: побудовано автором

Незважаючи на значний ступінь розвитку світової економіки сьогодні, її динамічність, високотехнологічність та турбулентність нестабільного середовища, основна маса країн залишається на досить низькому рівні, що і викликає потужні міграційні рухи, в основі яких перш за все лежать економічні та соціальні мотиви. Крім того, процес міграції ставить низку питань перед тими, хто прагне переїхати, зокрема джерела покриття витрат на переїзд та облаштування на новому місці, організації наймання на роботу та визначення умов та оплати праці, необхідності підвищення кваліфікації, продовження навчання чи зміни профілю, розгляд можливостей отримання соціальної допомоги, медичного страхування, обслуговування, адаптації до культури, релігії, кліматичних умов.

Сучасні міграційні тенденції робочої сили включають:

- всеохоплюючий характер (участь беруть усі країни світу);
- висхідну спрямованість (рух до високорозвинених країн з країн, що розвиваються та мають перехідну економіку);
- горизонтальну інтелектуальну міграцію (переміщення висококваліфікованих фахівців між розвиненими чи промисловими країнами та всередині них);
- поживлення міграційних процесів між країнами з перехідною економікою та між країнами, що розвиваються;
- міграцію науково-технічних кадрів до країн, що розвиваються;
- появу «молодої міграції» (переселення з освітньою метою та для покращення умов життя, що загрожує перерости у постійну міграцію);
- зростання частки незаконної міграції.

Міжнародна трудова міграція відображає процес перерозподілу трудових ресурсів між різними країнами та регіонами світу і є важливим фактором формування попиту та пропозиції робочої сили на міжнародному, національному та регіональному ринку праці [5, с. 263].

М. П. Бублій наголошує на важливості державного регулювання міграції робочої сили в Україні та розробці практичних рекомендацій, спрямованих на нейтралізацію її негативних наслідків та посилення позитивного ефекту, через аналіз сукупності факторів, що на неї впливають [6, с. 12].

Загрозу від активних зовнішніх та внутрішніх трудових міграцій підкреслює В. О. Капітан, особливо, що стосується необхідності посилення ролі економічної безпеки держави та розробки заходів щодо її забезпечення, шляхів повернення трудових мігрантів на батьківщину [7, с. 8].

Дослідивши природу та сутність поняття трудової міграції, головні тенденції її розвитку, можна стверджувати, що основними рушійними силами цього процесу були суспільно-політичні та соціально-економічні чинники. До першої групи відносять зміни в структурі економіки певної держави, пануючий політичний режим, роль окремих політичних сил, науково-технічний прогрес, забезпечення соціальних гарантій, національна чи етнічна ворожнеча, що може проявлятися у примусовій міграції трудового населення. До другої групи включимо асиметрії в справедливій оплаті праці в різних країнах, лібералізацію економічної діяльності, посилення впливу транснаціональних корпорацій, демографічна ситуація, загострення глобальних проблем людства.

Незважаючи на існуючі обмеження та перепони міграції населення у різних країнах, залучення висококваліфікованої робочої сили залишається стратегічним джерелом поповнення людських ресурсів приймаючої країни. Саме тому трудову міграцію населення неможливо і недоцільно зупиняти, необхідно запроваджувати ефективні механізми регулювання.

Міжнародна трудова міграція – дуалістичний процес, тому вона відіграє двояку роль в економіці: має позитивні та негативні наслідки для усіх сторін. Оцінку її соціально-економічних наслідків доцільно проводити для трьох сторін: країни базування, приймаючої країни та самого мігранта (табл. 1).

Таблиця 1

Наслідки трудової міграції

Сторони трудової міграції	Наслідки	
	Позитивні	Негативні
Країни-базування	<ul style="list-style-type: none"> - зменшення соціальної напруги на місцевому ринку праці; - надходження коштів в країну; - скорочення рівня безробіття; - навчання мігрантів, що повернулись за рахунок інших країн; - зниження навантаження на соціальні фонди; - можливість залучення новітніх технологій; - впровадження нових інтегрованих культурних цінностей. 	<ul style="list-style-type: none"> - втрата найпродуктивнішої частини трудового населення країни (особи працездатного віку, молодь, науковці, фахівці); - зниження кваліфікації працівників, що працюють не за спеціальністю; - збитки від реалізації здібностей фахівців за кордоном, які навчалися в країні-базування; - брак відрахувань до пенсійного та соціального фондів від нелегальної міграції; - повернення трудових мігрантів пенсійного віку; - проблема соціального сирітства; - зменшення народжуваності, старіння нації.
Приймаючі країни	<ul style="list-style-type: none"> - реалізація неprestижних вакансій нерезидентам в різних сферах; - економія на освітніх витратах та професійній підготовці; - зменшення витрат виробництва, за рахунок здешевлення робочої сили; - стимулювання власного виробництва та збільшення попиту на товари і послуги; - покращення демографічної ситуації за рахунок уповільнення загального темпу старіння населення та «притоку умів». 	<ul style="list-style-type: none"> - отримання мігрантами громадянства та погіршення демографічної ситуації; - збільшення витрат на утримання безробітних мігрантів та їх сімей; - порушення культурних традицій; - наростання соціальної напруги через соціокультурні відмінності чи расові протиріччя; - зростання тіньового сектору економіки; - додаткові витрати на нейтралізацію кримінальної складової; - додаткова конкуренція на внутрішньому ринку праці, що може збільшити безробіття.
Мігранти	<ul style="list-style-type: none"> - покращення фінансового стану домогосподарств, за рахунок переказів емігрантів; - отримання вищої заробітної плати; - підвищення рівня життя мігрантів та їх родини; - набуття нових знань, кваліфікації, мовної практики; - можливості особистісного розвитку. 	<ul style="list-style-type: none"> - руйнування сімей, проблеми виховання дітей, окреме проживання членів сімей; - зайнятість на простих низькокваліфікованих сегментах роботи; - нелегальна чи напівлегальна зайнятість; - відсутність соціальних гарантій та впевненості в наступному дні; - праця на важких, ненормованих чи шкідливих для здоров'я роботах; - нижчий рівень оплати праці, порівняно з працівниками приймаючої країни; - втрата національної свідомості, культурних цінностей.

Джерело: систематизовано автором

Основними елементами процесу є виїзд, повернення та грошові перекази. Вони завдають прямого та опосередкованого впливу. Так, виїзд несе прямі демографічні втрати, «відтік мізків» та зниження безробіття й напруги на ринку праці, а в подальшому викличе брак робочої сили та підвищення рівня кваліфікації населення, що залишилось. Повернення зумовить збільшення тиску на ринок праці, проте зросте якість робочої сили. Грошові перекази покращать рівень добробуту домогосподарств мігрантів, але зросте рівень інфляції та майнова нерівність.

В кожному конкретному випадку трудової міграції набір позитивних та негативних наслідків буде відрізнятися, одні будуть мати велике значення, інші майже повністю нівелюються. Використання можливостей та переваг трудової міграції залежить від міграційної політики, що здійснюється на національному та міжнародному рівні, а зменшення ризиків та мінімізація недоліків цього процесу вимагають постійного контролю та регулювання.

Нормативно-правову базу для міграційної політики України становлять:

- Закон України «Про громадянство України»;
- Закон України «Про імміграцію»;
- Закон України «Про біженців»;
- Закон України «Про правовий статус іноземців»;
- Закон України «Про Державну прикордонну службу України».

Реалізацією цих законів стали численні постанови уряду, що регулювали окремі питання, які часом вступали в протиріччя один з одним.

Серед головних мотивів виїзду за кордон українських громадян, за результатами дослідниці О. Риндзак, є низький рівень оплати праці, відсутність роботи та безробіття, житлові проблеми, несвоєчасна та неповна виплата заробітної плати, економічна криза, корупція в Україні [8, с. 116]. Тобто, всі економічні чинники державного рівня впливу, що підтверджує гостру нестачу ефективного управління в державі.

Розробка механізмів регулювання трудової міграції повинна включати в себе наступні ключові складові:

- моніторинг процесів міграції (обсяги, склад, сфера діяльності, вектори руху, динаміка, передумови, оцінка наслідків);
- підвищення економічного та соціального рівня життя населення, як передумова до скорочення еміграційних процесів;
- покращення можливостей працевлаштування економічно-активного населення країни;
- розвиток та удосконалення нормативно-правих актів, що регулюють міграцію з дотриманням соціальних гарантій;
- подолання корупції на всіх рівнях суспільства;
- кооперація з сусідніми країнами з актуальних питань;
- захист прав трудових мігрантів за допомогою урегулювання терміну перебування працівника за кордоном;
- укладання міжнародних договорів про соціальний захист своїх громадян, які працюють за кордоном;
- розробка дієвого банківського механізму, що дозволить на вигідних умовах спрямовувати кошти від трудових мігрантів до України;
- протидія нелегальній трудовій міграції;
- стимулювання внутрішньої трудової міграції на протипагу зовнішній нелегальній;
- боротьба з усіма проявами людської контрабанди;
- розробка програм реіміграції трудових мігрантів та їх забезпечення робочими місцями.

Отже, перед державою стоїть завдання взяти під контроль вирішення міграційних проблем, через регламентацію міграційних процесів і ліцензування діяльності організацій, що займаються працевлаштуванням українських громадян за кордоном та забезпечення соціального захисту тих робітників, які працевлаштовані за межами країни, і створення умов для стимулювання їх повернення з гарантіями майбутнього працевлаштування.

Висновки з проведеного дослідження. Результати проведеного дослідження дають підстави стверджувати, що трудова міграція сьогодні займає ключове місце серед міграційних потоків і стимулює соціально-економічний розвиток країн-міграції через донорську робочу силу. Мотивація трудової міграції спричинена переліком об'єктивних та суб'єктивних чинників, проте на сьогодні головну роль серед них для нашої країни відіграють саме економічні, у зв'язку з кризовими явищами нашої економіки. В умовах високого рівня безробіття, низької заробітної плати, неефективної державної політики, міжнародна міграція України набула неконтрольованих розмірів. Основними її тенденціями залишаються різнонаправленість, вектор руху до більш економічно-розвинених країн, значний рівень відтоку висококваліфікованого персоналу, поява «молодої міграції», стабільне зростання незаконної складової. Незважаючи на наявний адміністративно-правовий апарат управління процесами трудової міграції, ефективність його діяльності надзвичайно низька і потребує

подальшого вдосконалення. Наслідки трудової міграції зачіпають інтереси країни-донора, приймаючої країни та самого мігранта, причому вони несуть як позитивний, так і негативний вплив, який необхідно нівелювати шляхом впровадження ефективних механізмів державного регулювання цих процесів. Основою в цьому повинні стати міжнародні угоди, які забезпечать правові, економічні та соціальні гарантії трудовим мігрантам. Крім того, провідним завданням залишається покращення ситуації на внутрішньому ринку праці та забезпечення достойної заробітної плати населенню країни.

Література

1. Коллиер П. Исход: как миграция изменяет наш мир / пер. с англ. Н. Эдельмана. Москва: Изд-во Института Гайдара, 2016. 384 с.
2. Patrick Kingsley. The New Odyssey: The Story of Europe's Refugee Crisis. London: Guardian Faber Publishing; Main edition, 2016. 368 p.
3. Borjas G. Economic Research on the Determinants of Immigration: Lessons for the European Union", World Bank Technical Paper, 1999. 438 p.
4. Hatton T. and Williamson J. Global migration and the World Economy. Two Centuries of Policy and Performance, MIT Press, Cambridge, Mass, 2005. 256 p.
5. Смалійчук А. В. Інтелектуальна міграція в контексті трансформації ринку праці України: підходи до регулювання. *Соціально-трудова відносина: теорія та практика*. 2015. № 1. С. 259-265.
6. Бублій М. П. Фактори міграції робочої сили та особливості її статистичного обліку. *Державне будівництво*. 2008. № 1. URL: <http://www.kbuapa.kharkov.ua/e-book/db/2008-1/doc/5/03.pdf> (дата звернення: 28.09.2018).
7. Капітан В. О. Поняття та роль соціальних процесів у забезпеченні економічної безпеки. *Демократичне врядування*. 2012. Вип. 10. URL: http://nbuv.gov.ua/j#pdf/DeVr_2012_10_26.pdf (дата звернення: 28.09.2018).
8. Риндзак О. Фактори і мотиви зовнішньої міграції населення України. *Соціально-економічні проблеми і держава*. 2018. Вип. 1 (18). С. 112-121. URL: <http://sepd.tntu.edu.ua/images/stories/pdf/2018/18rotmnu.pdf> (дата звернення: 15.10.2018).

References

1. Kollier, P. (2016), *Iskhod: kak migratsiia izmeniaet nash mir* [Exodus: How Migration Is Changing Our World], Translated from english by Endelman N., Izd-vo Instituta Gaydara, Moscow, Russia, 384 p.
2. Kingsley, P. (2016), *The New Odyssey: The Story of Europe's Refugee Crisis*. Guardian Faber Publishing; Main edition, London, Great Britain, 368 p.
3. Borjas, G. (1999), *Economic Research on the Determinants of Immigration: Lessons for the European Union*, World Bank Technical Paper. 438 p.
4. Hatton, T. and Williamson, J. (2005), *Global migration and the World Economy. Two Centuries of Policy and Performance*, MIT Press, Cambridge, Mass, 256 p.
5. Smaliichuk, A.V. (2015), "Intellectual migration in the context of Ukraine's labor market transformation: approaches to regulation", *Sotsialno-trudovi vidnosyny: teoriia ta praktyka*, no. 1, pp. 259-265.
6. Bublil, M.P. (2008), "Factors of migration of labor force and peculiarities of its statistical accounting", *Derzhavne budivnytstvo*, no. 1, available at: <http://www.kbuapa.kharkov.ua/e-book/db/2008-1/doc/5/03.pdf> (access date September 28, 2018).
7. Kapitan, V.O. (2012), "Concept and role of social processes in ensuring economic security", *Demokratychnе vriaduvannia*, Iss. 10, available at: http://nbuv.gov.ua/j#pdf/DeVr_2012_10_26.pdf (access date September 28, 2018).
8. Ryndzak, O. (2018), "Factors and motives of external migration of Ukraine's population", *Sotsialno-ekonomichni problemy i derzhava*, Iss. 1 (18), pp. 112-121, available at: <http://sepd.tntu.edu.ua/images/stories/pdf/2018/18rotmnu.pdf> (access date October 15, 2018).

Стаття надійшла до редакції 29.10.2018 р.

Рецензент: д-р екон. наук, професор, зав. кафедри економіки та підприємництва Центральноукраїнського національного технічного університету М.В. Семикіна